

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (95 nci Yıl Özel Sayısı s.33-56)

**ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE GELİBOLU VE CİVARI
DURING THE GALLIPOLI CAMPAIGN GALLIPOLI AND
VICINITY**

Ahmet ESENKAYA

Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ÖZET

Savaş bölgelerine yakın meskun mahaller, savaşın her oluşumundan etkilenmiştir. Çanakkale cephesi açısından da Gelibolu kasabası, -cepheye çok yakın olması hasebiyle-savaşın her yükünü çekmiş, sakini ile beraber pek çok kara günler yaşamıştır.

Deneme niteliğindeki bu çalışmayla, kasabanın etrafında savaş devam ederken, kuşbakişi olarak Gelibolu'da neler yaşandığı aktarılmaya çalışılmıştır.

Lojistik destek birliklerinin faaliyetleri; birlik intikalleri; sağlık hizmetleri ve hastaneler; lojistik hizmetlerden ve kahraman Türk komutan, ve asker ve halkın fedakarlıklarından bahsedilmeye çalışılmıştır.

Düşman bombardımanının başlarında Tekirdağ'da bulunan 3 üncü Kolordu, daha sonra Gelibolu'ya alınarak Çanakkale Boğaz'ı bölgesinin karadan yapılabilecek çıkarmalara karşı savunulmasıyla görevlendirilmiştir. Karargah, Gelibolu'dadır. Komutanı da General Esat Paşa'dır.

5 nci ve 7 nci Tümenler de, Gelibolu berzahı/dar geçidi kesiminde konuşlanmıştır.

Mareşal Liman von Sanders, 5 nci Ordu Komutanlığına atanmış ve Gelibolu'daki Fransız Konsolosluk binası karargah ve makam olarak tahsis edilmiştir. Göreve başlamak üzere 26 Mart'ta Gelibolu'ya gelen Mareşal, aynı gün Bolayır'a hareket etmiştir. Gerek bu hareketi, gerekse gelişinin ilk haftasından itibaren bölgede aldığı ve almayı düşündüğü düzenlemeler, Onun, büyük ölçüdeki İngiliz çıkarmalarının, Saros Körfezi'yle Anadolu kıyılarından beklediğini kanıtlamıştır. Artık Ordu karargahı ve bağlıları, Gelibolu'dadır.

1 nci Ordu Komutanı *Golç Paşa*, karargahını Gelibolu'da kurdu.

19 ncu Tümen Bandosu, Gelibolu'dadır.

2 nci Hafif Erzak Kolu, 3 ncü Hafif Erzak Kolu, 2 nci Ağır Erzak Kolu, 3 ncü Ağır Erzak Kolu, cephane deposu, Seyyar Hastane, 3. Kolordu'nun ambar ve imalathanelerinin bir bölümü Gelibolu'dadır.

5 nci Ordu'nun gereksiniminin karşılanabilmesi için 27 Mart 1915 tarihinde Gelibolu'da 5 nci Ordu Menzil Müfettişliği kurulmuştur.

Birlikler bazen gemilerle Gelibolu'ya; çoğu zaman İstanbul'dan Edirne'ye, Edirne'den Uzunköprü'ye demiryolu ile Uzunköprü'den de Gelibolu üzerinden cepheye yürüyüş kolunda intikal etmişlerdir.

Gelibolu'da gerektiğinde gemilerle gelen birliklerin sıcak yemek alabilmeleri için bir iâşe merkezi kurulmuştur.

Tekirdağ, Karabiga ve Gelibolu'daki un fabrikaları da faaliyette olduklarından yiyecek ikmalinde büyük bir zorluk çekilmiyordu.

Menzil ambarlarından birisi, Gelibolu'dadır.

14 ncü Kolordunun da Şarköy ve Gelibolu üzerinden iâşe edilmesi Levazım Dairesince uygun görülmüştür.

5 nci Ordu için Uzunköprü-Gelibolu arasında çalışan cephane menzil hattının daha önce olduğu şekilde faaliyete devam etmesi ve bu amaç için verilen kolların başka bir hizmete verilmemesi uygun görülmüştü.

Harbiye Nezareti, 5 nci Ordu'nun Mayıs ayındaki ihtiyacı olan 211 ton etin temini hakkında 3 Mayıs'ta Gelibolu Mutasarrıflığı'na gerekli emri daha önce bildirmişti. Gelibolu'dan gelen cevapla da bu miktarın karşılanabileceği, ancak Haziran ayı için başka bir yardımın beklenmemesi gerektiği kaydedilmişti. Burası gerekçe olarak da Gelibolu'daki gayrimüslimlerin savaş dolayısıyla başka yerlere nakledilmesinden dolayı nüfusun iyice azalmış olduğu belirtilmişti. Edirne vilayetinin diğer kaza ve köylerinde ise el koyma (vaz-ı yed) işlemleri tamamlanmamış olmasına rağmen koç, koyun, keçi, kuzu, oğlak olarak Tekalif-i Harbiye suretiyle 10.000 baş hayvan tedarik edilmiştir.

Geriye nakil esnasında Gelibolu'da geçici olarak Ordu Baştabip Muavini ve Ordu Karargah Tabiplerinden oluşan bir Sıhhi Yardım Heyetine kontrol ettirerek yaralıların tedaviye ihtiyaç olanlarına gerekli olan tedavi yapılmış geriye nakledilemeyecek derecede acil tedaviye ihtiyaç duyulanlar gemiden alınarak Gelibolu'daki iki hastaneye sevkleri yapılmıştır.

Daha önce Gelibolu Askeri Hastanesi 250 yataktan 1000 yatağa çıkarılmış ve ayrıca Fransız mektebinde 200 yataklı bir Kızılay hastanesiyle 150 yataklı bir harp hastanesi açılmıştı. Bunlar Gelibolu merkezinin bombardımanı üzerine bir kısmıyla Lapseki'ye ve büyük kısmıyla da Tekirdağ'a taşındı. Geriye kalan 150 yataklı kısım 4 Mayıs'taki durumdadır ve acil vakalar için bırakılmıştır.

Akın akın gelen yaralıların bakımı için İstanbul hastanelerinde çalıştırılmakta olan Tıbbiye öğrencileri Nisan 1915'te Reşit Paşa Vapuru'na bindirilen Sungurlu Taburu ile Çanakkale'ye ve oradan Gayret-i Vataniye muhribi himayesinde Gelibolu'ya getirilmiş, hastanelere dağıtılmışlardır.

Anahtar Sözcük: Gelibolu, Çanakkale Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu

SUMMARY

Settled areas close to combat zones have been affected by each stage of the war. The Gallipoli which is a frontier town took the all the burden of the war in terms of the front of Dardanelles because it is very close to the front and therefore it has been experienced many dark days together with its residents.

In this tentative study, it has been generally tried to explain what happened in Gallipoli as a bird's eye while the war continued around the town. We have also tried to mention about the activities of logistics support units, transitions from the units, health services and hospitals, and the sacrifices of the heroic Turkish commanders, soldiers and the public.

The 3rd Army Corps located in Tekirdag at the beginning of the enemy bombardment was taken to Gallipoli later on and assigned with the zone defense of the Dardanelles against the possible landings. Headquarters was located in Gallipoli. General Esat Pasha was the commander of headquarters.

5th and 7th Divisions were also located in the part of Gallipoli isthmus/ narrow passage.

Marshal Liman von Sanders was appointed as the Commander of the 5th Army and the French Consulate building in Gallipoli was allocated as the headquarters and authority. The Marshal came to Gallipoli on the 26th of March in order to start his work and moved to Bolayir on the same day. Both of this movement and also the regulations that he took and intended to take in the district from the first week he came proved that he expected the most of British landings from the Gulf of Saros and the Anatolian coasts. Since then, the Headquarters of the Army and the affiliates was in Gallipoli.

The 1st Army Commander, Golç Pasha established his headquarters in Gallipoli.

The 19th Division Band was in Gallipoli.

The 2nd Light Supply Branch, the 3rd Light Supply Branch, the 2nd Heavy Supply Branch, the 3rd Heavy Supply Branch, ammunition depots, mobile hospitals, and some part of the warehouses and workshops of the 3rd Army Corps were in Gallipoli.

The 5th Army Range Inspectorate was established on 27th March, 1915 in Gallipoli in order to meet the requirements of the 5th Army.

The troops sometimes were transferred to Gallipoli by ships, but most of the time it was done by the railway from Istanbul to Edirne and from Edirne to Uzunkopru and then from Uzunkopru to the front over Gallipoli on foot.

A food center was established in Gallipoli in order for that the troops coming by the ships can receive hot meals when it is required.

Since the flour mills in Tekirdag, Karabiga and Gallipoli were active, there was not a great difficulty for food supplies.

One of the range warehouses was located in Gallipoli.

The boarding of the 14th Army Corps over the Sarkoy and Gallipoli was seen as appropriate by the Office of the Quartermaster.

It was seen as appropriate that the ammunition range line running between Uzunkopru and Gallipoli for the 5th Army continued to operate in the same way previously and the branches given for this purpose was not given for another services.

The Ministry of Defense had reported the needed order about the supply of 211 tons of meat which is the requirement of the 5th Army for the month of May to the Lieutenant Governor of Gallipoli previously on the 3rd of May. It had been stated by the answer received from the Gallipoli that that amount would be met, however they should not wait for any further aid for the month of June. It was stated for the reason that the number of population was really decreased due to the transferring of non-Muslim people in Gallipoli to the other places because of the war. Although the seizure procedures were not completed in the other townships and villages of Edirne province, 10.000 cattle including rams, sheep and goats had been provided through the war levies.

During the transferring back period, the people which were wounded and needed treatment had been treated after checking by a Sanitary Assistance Committee temporarily existing in Gallipoli and consisting of Army Chief of Medical Staff Sergeant and Army Headquarters Medical Staff and the ones needed treatment urgently as not be able to transfer back were taken from the ship and their referrals were made to the two hospitals in Gallipoli.

The bed capacity of the Military Hospital of Gallipoli had been increased from 250 to 1000 before and also a Red Crescent hospital with a 200-bed capacity in the French school and a 150-bed war hospital were opened. These hospitals were moved to Lapseki partially and mostly to Tekirdag upon the bombarding of the Gallipoli centre. The remaining part having 150 beds was in the situation on the 4th of May and left for the emergency cases.

The Medical School students, who were employed in the hospitals of Istanbul province for the maintenance of the wounded increasing in number, were brought to Canakkale with the Sungurlu Battalion boarded the Ship of Resit Pasha in April, 1915 and then to Gallipoli under the auspices of the Ottoman destroyer and finally they were distributed to the hospitals.

Key Words: Gallipoli, Gallipoli campaign, Ottoman Empire

Birinci Dünya Savaşı, tarihin gördüğü en korkunç savaşlardan biridir. Osmanlı Devleti de dahil olmak üzere dört imparatorluğun yıkılmasına ve dört büyük hanedanın çökmesine neden olmuş bir harptir. Anadolu'da tamamen Türk unsuruna dayanan yepyeni bir Cumhuriyetin kurulmasına yol açmış olması nedeniyle Türk tarihinde ayrı bir yeri vardır.

Bu savaş sadece kara ve deniz kuvvetlerinin değil, pek çok milletin ve ırkın kıyasıya mücadele verdiği modern teknolojinin de ilk savaşıdır. Bu savaşın gerçek sebeplerinin başında sanayileşmiş ülkeler arasında iktisadi ve siyasi hakimiyeti ele geçirme mücadelesi vardır.

1914 yılına kadar Avrupa’da egemen güçler arasında içten içe süren çatışma, küçük bir kıvılcımın tutuşturmasıyla açık bir hale gelince, milyonlarca ailenin kana ve acıya bulanacağı bir süreci başlatacaktır. O zamana kadar bu amaçla kullanılmamış olan denizaltı, uçak, zeplin, tank, büyük savaş gemileri, pek çok korkunç modern aletin ilk kez deneneceği, artık geri dönülmesi imkânsız bir yola girilecek ve pek çok insanlık dramı yaşanmıştır.

Avrupa’nın tamamına yakınının, Rusya, Osmanlı Devleti, Japonya, A.B.D.’nin de katıldığı bu savaşta – kayıp, esir ve yaralılar da sayılacak olursa- insan kaybının 37.000.000’u bulduğu görülür. Osmanlı ise birçok cephede savaşmış, 400.000’e yakın evladını şehit vermiş, maddi ve manevi büyük kayıplara boyun eğmiştir.

Dört yılı aşkın süren savaşın maddi zararı ise çok büyük boyutlardadır. Özellikle savaş bölgelerine yakın meskûn mahaller, savaşın her oluşumundan etkilenmiştir. Çanakkale cephesi açısından da Gelibolu kasabası, -cephe güzergâhı olması hasebiyle- savaşın her yükünü çekmiş, sakini ile beraber pek çok sıkıntılı günler yaşamıştır.

Bir deneme niteliğinde olan bu çalışmada, eldeki mevcut arşiv belgeleri, askeri ve sivil Çanakkale Savaşı ile ilgili eserler ve anı kitaplarından yararlanılmıştır.

DENİZ HAREKÂTI

3 ncü Kolordu Karargahı, Başkomutanlık emriyle Çanakkale’den **Gelibolu**’ya taşınmış ve ayrıca Boğaz savunmasının topçu ateş gücü açısından güçlendirilmesiyle ilgili diğer önlemlerin alınmasına devam edilmiştir. Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, emrinde 9 ncu Tümen olduğu halde Başkomu-tanlığa bağlanmıştır.¹

Düşman bombardımanının başlarında Tekirdağ’da bulunan 3 üncü Kolordu, daha sonra Gelibolu’ya alınarak Çanakkale Boğaz’ı bölgesinin karadan yapılabilecek çıkarmalara karşı savunulmasıyla görevlendirilmişti. Bu kolordunun, 14 Mart 1915 tarihli kuruluşunda yer alan birlikleriyle Çanakkale Müstahkem Mevkii kuruluşundaki 9 uncu ve 11 nci Tümenlere emir verme yetkisinde olduğu, 19 uncu Tümen’in de koruma düzeni alacağı vurgulanmıştır.

Yapılacak kara muharebeleri için Mareşal Liman von Sanders, 3’üncü, 15’nci Kolordularla, 5 nci Tümen ve Bağımsız Süvari Tugayı’ndan

¹ ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1/18.

oluşturulan 5 nci Ordu Komutanlığına atanmıştır² ve Gelibolu'daki Fransız Konsolosluk binası karargah ve makam olarak tahsis edilmiştir.³ Göreve başlamak üzere 26 Mart'ta Gelibolu'ya gelen Mareşal, aynı gün Bolayır'a hareket etmiştir.⁴ Gerek bu hareketi, gerekse gelişinin ilk haftasından itibaren bölgede aldığı ve almayı düşündüğü düzenlemeler, Onun, büyük ölçüdeki İngiliz çıkarmalarının, Saros Körfezi'yle Anadolu kıyılarından beklediğini kanıtlamıştır.

Böylece Liman von Sanders, Bolayır dışında Gelibolu yarımadasında büyük çıkarma hareketleri beklemediğinden, Çanakkale savunmasını, sadece Saros ve Anadolu kıyılarına yapılacak çıkarma hesabına göre düzenlemiştir.⁵

Ordu karargahı ve bağlıları: Gelibolu'dadır.

3 ncü Kolordu: Bolayır'dan başlayarak Gelibolu yarımadasını korumakla görevli olup, karargahıyla Gelibolu'dadır. Komutanı da General Esat Paşa'dır.

7 nci Tümen: Karargahı Gelibolu'da, kuruluş ve emrindeki jandarma ve diğer birlikleriyle Bolayır hizasından Deliyani limanı (hariç) Koyun limanı (dahil) arası Gelibolu Seyyar Jandarma taburunca gözetlenmekte, Koyun limanı (hariç) Ağıldere (hariç) bölgesi de, 77 nci Alay'ın bir taburunca gözetlenmektedir. Komutanı Kurmay Albay Remzi Bey'dir.⁶

5 nci ve 7 nci Tümenler: Gelibolu berzahı/dar geçidi kesiminde konuşlanmıştır.

KARA HAREKATI

Anzak birliklerinin Arıburnu yarlarının önüne ilk işgal çıkartması devam ederken Gelibolu'dan deniz yoluyla gelerek Kilye iskelesinden Maltepe'ye çıkan 3 ncü Kolordu Komutanı Esat Paşa ile buluşan 19 ncu Tümen Komutanı, daha önce Tümenin bütün gücüyle Arıburnu'ndaki Anzak'ları denize dökmesine müsaade edilmesiyle ilgili Orduya yaptığı önerilerinin karşılıksız kaldığını, Kolordu Komutanına yansıtma fırsatını bulur ve mevcut durumdan yakınır.

² ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-5.

³ ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-6; BOA, HR.SYS, 2109/11

⁴ ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-10, F. 1-16.

⁵ Ordu komutanının bu görüş ve bu görüş etrafında oluşturduğu planlamayı değerlendirirken, Türk Genelkurmayı "...harekatın gelişiminden de anlaşılacağı üzere (Sanders) büyük bir yanılığa düşmüştür," düşüncesindedir. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı 1 nci, 2 nci, ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s.52

⁶ ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3864, Dos. H-12, F. 1-13, 1-17,1-18; ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-10, F. 1-66.

Ayrıca 5 nci Orduya verilen emirle de, Gelibolu dolaylarındaki 5 nci Tümenin derhal Eceabat'a kaydırılmasını istemişti. Böylece bu günün sevindirici olayı, sürekli Gelibolu kuzeyinde bekletilip duran 5 nci Tümen'in güneye kaydırılması kararı olmuştu.⁷

2 Mayıs 1915 Günü⁸

Düşmanın bir savaş gemisi, 2 Mayıs sabahı balon gözetlemesiyle Gelibolu kasabasını bombardıman etti. Askeri hastanenin durumu ciddi idi. İngiliz gemileri yine hastanelere saldırmışlardı. 500 yataklı Gelibolu Hastanesi bir tepenin üstünde idi. Bütün yataklar dolu ve çoğunda iki kişi yatıyordu. Hastanenin özel bir hedef olarak seçildiği belli idi. Bombardımanlar daha çok bu kısımda toplanmış ve hastane binalarına isabetler de olmuştu. Taşınabilecek hasta ve yaralılar Tekirdağ'a nakledildi.⁹

2 Mayıs'ta sabahı da düşmanın bir savaş gemisi, balon gözetlemesiyle Gelibolu kasabasını bombardıman etti. Kasabada yer yer yangınlar çıktı. Buradaki erzak ve cephane depoları Akbaş, Nara ve Lapseki'ye kaldırıldı. Bu arada 5 nci Ordu Karargâhı da 10 kilometre kadar güneydeki Bayırköyü'ne yer değiştirdi. Olayın belki tek olumlu etkisi bu idi. Hala Gelibolu'da kalan Ordu Karargâhı biraz daha yaklaşmış oluyordu.¹⁰

Bolayır civarına aşırma bombardıman etmeye çalışan Agamemnon Zırhlısı'na dört mermi isabet etmiş ve daha sonra zırhlı atışa devam edemeyerek çekilmiştir.¹¹

Arıburnu karşısındaki sağ tarafa yapılan düşmanın ikinci bir karşıt saldırısı tamamıyla püskürtülmüş ve düşman yalçın dereler içine itilmiştir. Gelibolu'ya endirek bombardıman eden Agamemnon Zırhlısı'na mermiler isabet etmiş ve zırhlı çekilmiştir. Kabatepe önünde duran düşman nakliye gemilerinden birine bomba isabet etmiş, gemide yangın başlamış ve diğerleri telaş içinde zorlukla kaçabilmiştir.¹²

⁷ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap Amfibi Harekat*, Ankara 1978, s. 150.

⁸ Aynı gün, 18 Mart 1915 tarihindeki Çanakkale kent merkezinde ev ve eşyaları yanan halkın zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için 50.000 kuruşluk ödenek tahsisi kararı Meclis'çe onaylanmıştır. BOA, MV, 197/111.

⁹ Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi, C.II.*, s.163.

¹⁰ *A.g.e.*, s.163

¹¹ BOA, HR. MA, 1125/44.

¹² BOA, HR. SYS, 2323/1; Üç makineli tüfek ele geçirilmiştir. BOA, HR. MA, 1125/44.

21 Haziran 1915 Genel Durum

5 nci Ordu Karargâhı: Yalova Köyü'nde bulunuyordu.¹³ Karargâhı Gelibolu'da bulunan Saros Grubu, Enez'den Despot limanına kadar uzanan bölgede gözetlemede ve yer yer savunma düzeni almış bulunmaktaydı.

Albay Fevzi komutasındaki Saros Grubu (6 ncı, 7 nci ve 12 nci Tümenler ve Bağımsız Tugay), karargâhıyla Gelibolu'da bulunuyordu.¹⁴

Yarbay Cemil'in, Kocaçimen Bölgesi Komutanı adıyla kendi emrine verilmiş olduğunu; yarım 7 nci ve 12 nci Tümenlerle (Gelibolu'dan yola çıkan) Anafartalar'dan İngilizlere taarruz edileceğini, Yarbay Cemil emrine 33 ncü Piyade Alayı ile 11 nci Topçu Alayı'nın 5 nci Bataryası'nın gönderildiğini, bu bataryanın Sarıyer'e veya Dağçeşme yönüne mevzilendirileceğini" bildirdi.¹⁵

Bu emir üzerine, 1 nci Ordu Komutanı *Golç Paşa*, karargahını Gelibolu'da kurdu.¹⁶

Lojistik Faliyetler

19 ncu Tümen Lojistik Destek birlikleri:¹⁷

4 ncü Hafif Erzak Kolu, 4 ncü Ağır Erzak Kolu, Ekmekçi Takımı, 1 nci Piyade Cephane Kolu, Eceabat'ta; 2 nci Piyade Cephane Kolu, Bigalı'da; 3 ncü Dağ Topçu Cephane Kolu, Sıhhiye Bölüğü, 5 nci Seyyar Hastane, Eceabat'ta 19 ncu Tümen Bandosu, Gelibolu'da.

2 nci ve 3 ncü Kolordu Komutanlığı Lojistik Teşkilatı:¹⁸

2 nci Hafif Erzak Kolu, 3 ncü Hafif Erzak Kolu, 2 nci Ağır Erzak Kolu, 3 ncü Ağır Erzak Kolu, Gelibolu'da; 1 nci Hafif Erzak Kolu Markoplu'da; 1 nci Ağır Erzak Kolu Bayırköy'de; 1 nci Cephane Taburu Karargahı, Galata'da; 3 ncü Piyade Cephane Kolu, Kavaklı'da; 5 nci Piyade Cephane Kolu, Burgaz'da; 1 nci Sahra Topçu Cephane Kolu, Muhipbey Çiftliğinde; 2 nci Sahra Topçu Cephane Kolu, Bakırköy'de; 3 ncü Sahra Topçu Cephane Kolu, Burgaz'da; 4 ncü Sahra Topçu Cephane Kolu, 1

¹³ Aynı yer.

¹⁴ ATASE Arşivi, No, 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-14, F. 10-5.

¹⁵ ATASE Arşivi, No, 6/9040, Kls. 4798, Dos. H-4, F. 1-136.

¹⁶ ATASE Arşivi, No, 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-16, F. 2-25.

¹⁷ ATASE Arşivi, No: 1/65, Kls. 1964, Dos. 305, F. 1-19.

¹⁸ ATASE Arşivi, No: 1/65, Kls. 1964, Dos. 305, F. 1-16.

nci Dağ Topçu Cephane Kolu, Tayfur'da; 2 nci Dağ Topçu Cephane Kolu, Galata'da; Seyyar Hastane, Gelibolu'da; Sıhhiye Bölüğü, Galata'da; iki beygir, bir öküz deposu Çardak'ta.

Ayrıca 3. Kolordu'nun Tekirdağ ile Gelibolu'da ambarları ve imalathaneleri vardı.

18 Mart zaferinin peşinden Çanakkale bölgesindeki birlikler çoğalmış ve 5 nci Ordu'nun gereksiniminin karşılanabilmesi için 27 Mart 1915 tarihinde Gelibolu'da 5 nci Ordu Menzil Müfettişliği kurulmuştur.¹⁹

Başlangıçta Gelibolu'da göreve başlayan bu müfettişlik, muharebelerin yoğunlaşması ve hizmetlerin artması üzerine karargahın ilk kademesi ile Akbaş'a, geri kademeleri ile de Lapseki'ye intikal etmiştir.

Akbaş'ta cephane deposu ve istihkam deposu, Gelibolu ve Burgaz'da birer cephane deposu kurulmuştu. Ayrıca Lapseki'de bir araba yapım yeri, Biga'da bir İnşaat Bölüğü bulunuyordu.²⁰

Birlik İntikalleri

12 Mayıs 1915'te 12 nci Tümen Derince'den Çanakkale'ye intikal etmiştir. 2 nci Tümen ise muhtemelen Patnos ve Gülcemal Vapurları ile nakledilmiştir. 10 Mayıs 1915'te Gülcemal'in İmralı açıklarında E-14 tarafından torpillenmesi nedeniyle bu gemide bulunan askerler 67 no.lu Kalender ve 27 no.lu Sahilbent Vapurları ile Lapseki, Bolayır ve Gelibolu İskeleleri'ne nakledilmiştir.

Haziran 1915'te 2 nci Kolordu'ya bağlı 1 nci, 4 ncü ve 6 ncü Tümenler Edirne'den Uzunköprü'ye demiryolu ve Uzunköprü'den Çanakkale'ye yürüyüş kolunda intikal etmişlerdir.

10-15 Temmuz 1915 tarihleri arasında 2 nci Ordu Karargahı, 5 nci Kolordu (13 ncü ve 14 ncü Tümenler ile), 14 ncü Kolordu (8 nci ve 10 ncu Tümenler ile) yine aynı şekilde Uzunköprü'ye demiryoluyla, daha sonra da yürüyüş koluyla Çanakkale'ye intikal etmişlerdir.

Ağustos 1915'te 1 nci Kolordu Karargahı, 2 nci Kolordu Karargahı (4 ncü ve 8 nci Tümenler ile), 6 ncü Kolordu (24 ncü ve 26 ncü Tümenler ile), 17 nci Kolordu (15 nci ve 25 ncü Tümenler ile) İstanbul'dan

¹⁹ ATASE Arşivi, No: 1/6, Kls. 1129, Dos. 27, F. 2.

²⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı 1 nci, 2 nci, ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s.235.

Uzunköprü'ye trenle, Uzunköprü'den Çanakkale'ye (yedi gün süren)yürüyüş koluyla gelmişlerdir.

5 nci Ordu'nun ihtiyacı 1 nci, 3 ncü ve 5 nci Kolordu bölgelerinden eğitilmiş 20.000 er gönderilmekle giderilmiş ve ikmal, Ordu adına Gelibolu'ya yapılmıştı.²¹

Menzil Kolları

Gelibolu'da 5 nci Ordu oluşturulmasıyla birlikte çıkarılan değişiklik emrinde 2 nci Ordu menzili güçlendirilirken, bu kez yeni oluşturulan 5 nci Ordu'nun, bu arada 1 nci Ordunun kol ihtiyaçlarının Genel Karargah'a başvurulmakla 2 nci Ordu'dan gerekirse tamamlanacağı belirtiliyordu. 1 nci ve 2 nci Ordu Menzil Müfettişliklerinde bu tarz bir yardımlaşma düzenlenirken 2 nci ve 5 nci Ordular Trakya'da bulunan menzil kol ve kurumlarını Çatalca Müstahkem Mevkii'nin gerisinde deniz ve karadan ikmal yapılacak şekilde hazırlama çabasına da girişmişlerdi.²²

Boğazlar bölgesinde üç Ordu'nun görev alması ve savaşa fiilen katılması üzerine Başkomutanlık Vekaleti'nce Ordu menzillerinin bölgeleri belirlenmişti. Buna göre 2 nci ve 5 nci Ordu menzilleri arasındaki ara hattı, Saz limanı – Galata Köyü'nden geçen hat kabul edilmişti. Böyle olunca, 2 nci Menzil, 1 nci Ordu'nun menzil hizmetlerini 5 nci Menzil kendi ordusunun menzil hizmetini üzerine alıyordu. Uzunköprü – Keşan – Gelibolu yolundan 1 nci ve 5 nci Orduların ortaklaşa faydalanacakları belirtiliyor ve bu doğrultuda daha önce gerek 2 nci ve gerek 5 nci Menzil'e bağlı tesisler yerlerinde bırakılıyordu. 1 nci Ordu'nun emrinde görev yapmaları isteniyordu.²³

Gelibolu'daki yiyecek maddelerinde de Galata'da bulunan Ordu Karargahı ve Bolayır'daki birlikler için bir kısım yiyecek maddesi bırakarak geri kalanın Akbaş ve Lapseki'ye aktarılması emredildi. Gelibolu'da gerektiğinde gemilerle gelen birliklerin sıcak yemek alabilmeleri için bir iaşe merkezi kurulmuştu.

Keşan ambarından yalnız Bağımsız Süvari Tugayı ve menzil kolları faydalanıyordu.

²¹ ATASE Arşivi, No: 1/65, Kls. 1880, Dos. 31, F. 1-20, 23.

²² ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 24, Dos. 117, F. 25-5.

²³ ATASE Arşivi, No: 1/5, Kls. 1067, Dos. 90, F. 33-8.

Bombardımandan erzakça fazla kayıp olmadığı Eceabat'ta geri alanda fırınlar çalıştığından Tekirdağ, Karabiga ve Gelibolu'daki un fabrikaları da faaliyette olduklarından yiyecek ikmalinde büyük bir zorluk çekilmiyordu.²⁴

Ordu Menzil Müfettişliği Lapseki'de, menzil ambarlarını; Akbaş, Gelibolu, Şarköy, Keşan, Tekirdağ, Karabiga, Biga, Balcılar, Burgaz ve Saraycık'ta kurmakla görevine devam etmekte olduğunu ve elde bulunan erzakla birliklerini en az iki ay idare edebileceğini Başkomutanlığa bildirmekteydi.

Bu amaçla Menzil Genel Müfettişliği, Levazım Daire Başkanlığı ile işbirliği yaparak, her 15 günde bir Ordulardan gelen iaşe durumu hakkındaki bilgiye dayanarak iaşeyi planlıyordu.²⁵

Buna göre 23 Temmuz 1915 tarihinde 5 nci Ordu'nun iaşe durumu şöyleydi.²⁶

Ambarın Bulunduğu Yer	Ekmeklik	Erzak	Yem
Uzunköprü	255.5 ton	178.5 ton	510 ton
Keşan	18 ton	94.5 ton	79 ton
Gelibolu	----	125 ton	- - -
Karabiga	25.5 ton	212 ton	1.139.5 ton
Biga	17 ton	100.5 ton	78 ton
Burgaz	0.5 ton	204.5 ton	292 ton
Akbaş	151 ton	238 ton	582.5 ton
Lapseki	8.5 ton	36 ton	8 ton
Kilye	100 ton	144 ton	50 ton
Balcılar	----	43 ton	784 ton
Işıklar	121 ton	24 ton	47 ton

Harekatın özelliği nedeniyle Tümenlerin gereğinde grup değiştireceğini düşünerek her grubu bir ölçüde yedek yiyecek yemin verilmesini de esas tutmuştu. Buna rağmen baş gösterecek iaşe sıkıntısının giderilmesi için erzaktan ziyade ekmeklik un ve etin istek bölgelerine gönderilmesinin gerekli olduğunu makama bildirmişti. Kuzey ve Güney gruplarının öncelikle desteklenmesini, Saros Grubu'nda bulunan Süvari Tugayı'nın Uzunköprü'ye, üç tümenin de Gelibolu veya Şarköy'e yollamasını savunmuştu.²⁷

²⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi İdari ve Lojistik "X nci Cilt"*, Ankara 1980, s.260. Genelkurmay, *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C. X, Ankara 1980, s.259.

²⁵ ATASE Arşivi, No 1/6, Kls 1200, Dos. 294, F. 1-75.

²⁶ Genelkurmay, *İdari ve Lojistik "X nci Cilt"*, s.260.

²⁷ ATASE Arşivi, No 1/6, Kls 1200, Dos. 292, F. 2.

5 nci Ordu için Uzunköprü-Gelibolu arasında çalışan cephanе menzil hattının daha önce olduğu şekilde faaliyete devam etmesi ve bu amaç için verilen kolların başka bir hizmete verilmemesi uygun görölmüştü.²⁸

7 Temmuz 1915 tarihinde Uzunköprü ve Keşan Bölgesinde 45.000 insan ve 15.000 hayvan için yaklaşık 15 günlük ekmeklik un, 5 günlük erzak ve 7,5 günlük de yem; Saros, Şarköy ve Gelibolu yörelerinde 30.000 insan ve 15.000 hayvan için 37 günlük ekmeklik, 23 günlük erzak ve sadece 3 günlük yem vardı.²⁹

2 nci Ordu'nun hareket bölgesi değişeceğinden, intikal edeceği doğu hareket alanına hareket hazırlıklarında bulunduğu için, emrine giren 5 nci Kolordu'nun Uzunköprü, 14 ncü Kolordunun da Şarköy ve Gelibolu üzerinden iaşe edilmesi Levazım Dairesince uygun görölmüştü. Bu amaç ve maksada göre Ordu'ca Uzunköprü, Şarköy ve Gelibolu'dan beslenmesi için her birine kaçır insanın kaçır hayvanın düşeceği, bu arada Bağımsız Süvari Tugayı'nın hangi yolla ve kaç mevcut üzerinden destekleneceğinin duyurulması Ordu'dan istenmiştii.³⁰

İdari ve lojistik faaliyetler üzerinde bu derece hassasiyet göstererek tertip ve tedbirler alınmış olmasına rağmen 2 nci Ordu'nun Güneybatı Komutanlığı'nın hayvanları, Gelibolu yöresinde özellikle arpa, ot ve samanını kötü ulaşım yollarından getirtme zorunluluğunda taşınamamış ve getirilememiştii. Çare bulunması üst makamlardan bekleniyordu.³¹

Menzil Genel Müfettişliği, Başkomutanlık ile Ordu Komutanlıkları arasında koordinasyonu sağlamak, idari ve lojistik faaliyetleri düzenlemek üzere 5 Ağustos 1914 tarihli kurulmuştu.³²

Birinci Dünya Savaşı sırasında Levazım Dairesi Başkanlığı, ordunun ihtiyaçlarını ülke içinde kendisine bağlı bulunan kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla karşıliyordu. Çanakkale ve çevresinde bulunan ordunun ihtiyaçları Erdek Sevkıyat Başkanlığı ve İskele Komutanlığı, Gelibolu, Çanakkale ve Tekirdağ Sevk Komisyonları, Bandırma Levazım Heyeti ve

²⁸ Aynı yer.

²⁹ ATASE Arşivi, No 1/6, Kls 1169, Dos. 179, F. 29.

³⁰ Genelkurmay, *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C. X, s. 251.

³¹ ATASE Arşivi, No 1/6, Kls 1200, Dos. 292, F. 1-124.

³² Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 1 nci Kitap*, s.277.

Bandırma Genel Depo Kurulu ile bölgedeki diğer kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla sağlanmaya çalışılıyordu.³³

Diğer taraftan 1915 yılı ilkbaharında Edirne Valisi, 5 nci Ordunun et ihtiyacının, Meclis-i Vükela tarafından tespit edilmiş oran olan % 15 nispetinde, el konularak koç, koyun, keçi, kuzu ve oğlaklarla temini için civar kaza ve köylere gerekli tebligatı yapmıştır. Bu arada Harbiye Nezareti, 5 nci Ordu'nun Mayıs ayındaki ihtiyacı olan 211 ton etin temini hakkında 3 Mayıs'ta Gelibolu Mutasarrıflığı'na gerekli emri daha önce bildirmişti. Gelibolu'dan gelen cevapla da bu miktarın karşılanabileceği, ancak Haziran ayı için başka bir yardımın beklenmemesi gerektiği kaydedilmişti. Bura gerekçe olarak da Gelibolu'daki gayrimüslimlerin savaş dolayısıyla başka yerlere nakledilmesinden dolayı nüfusun iyice azalmış olduğu belirtilmişti. Edirne vilayetinin diğer kaza ve köylerinde ise el koyma (vaz-ı yed) işlemleri tamamlanmamış olmasına rağmen koç, koyun, keçi, kuzu, oğlak olarak Tekalif-i Harbiye suretiyle 10.000 baş hayvan tedarik edilmiştir. Bunun üzerine Edirne Valisi, 5. Ordu'nun Mayıs ayı et ihtiyacının karşılanacağını Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri ile beraber Levazimat-i Umumiye Başkanlığı'na da bildirmiştir.³⁴

Çanakkale Cephesi'nde 5. Ordu bölgesinde levazım ve cephane nakli

Saros ve Gelibolu Yarımadasındaki ana ikmal yolu, İstanbul-Uzunköprü demiryolu ve Keşan'dan başlayarak Bolayır, Gelibolu ve Bigalı'dan geçerek Seddülbahır'de sona eren karayolu. Diğer taraftan deniz yolundan da faydalanılmış, ancak bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Anadolu yakasında ise Balıkesir-Balya-Yenice-Çan-Bayramiç-Ezine-Erenköy-Çanakkale karayolu ile Karabiga – Biga – Çan – Kirazlı - Çanakkale karayolu ve Biga – Beyçayırı - Lapseki karayolları ikmal için kullanılmıştır.³⁵

Çanakkale Cephesi'nin giderek takviye edilmesi üzerine, 5 nci Ordu'nun Mart 1915'teki personel sayısı 138.000'e, hayvan sayısı 25.000'e ulaşmış; bu sayılar muharebenin sonuna doğru daha da artmıştır. Bu durum karşısında 5 nci Ordu menzil teşkillerinin genişletilmesi zorunlu kılınmış ve Ağustos 1915 sonlarına doğru Menzil Müfettişliği emrinde Uzunköprü'den güneye doğru olmak üzere Nokta ve

³³ Muhammet Erat, "Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İaşe Problemi" *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 1, Çanakkale, 2003, s.122.

³⁴ *A.g.m.*, s.123-124.

³⁵ Mustafa Öztürk, "Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İkmal ve İaşe Durumu", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl:12, Şubat 1987, S. 22, Ankara 1987, s.155

İskele Komutanlıkları ile idari teşkiller olarak erzak ambarları, ekmekçi takımları ve çayhaneler kurulmuştur.³⁶

Akbaş'ta cephane deposu ve istihkam deposu, Gelibolu ve Burgaz'da birer cephane deposu kurulmuştu. Ayrıca Lapseki'de bir araba yapım yeri, Biga'da bir inşaat bölümü bulunuyordu.³⁷

28 Nisan 1915 tarihinde İstanbul ve İzmit'te toplanan eratı Çanakkale'ye nakletmek amacıyla 1.000 kişi kapasiteli vapurlar görevlendirilmiştir. Bandırma, Karabiga, Lapseki, Akbaş, Kilye, Gelibolu, Şarköy, Mürefte, Soğanlıdere ve Morto Limanları arasında asker taşıma işlemi yapan bu gemiler aşağıda olduğu gibidir:³⁸

Bu arada Lapseki'de bulunan Ordu Menzil Müfettişliği Akbaş, Gelibolu, Şarköy, Keşan, Tekirdağ, Karabiga, Biga, Balcılar, Burgaz ve Saraycık'ta menzil ambarlarını teşkil etmişti.

1 nci Uçak Bölüğü Gelibolu'da Galata'da, 6 ncı Uçak Bölüğü Erenköy'de ve Nara'da, 3 ncü Deniz Uçak Bölüğü Nara'da ve Köseburun'da, Fokker Bölüğü Gelibolu ve Galata'da, 15 nci Hava Bölüğü Uzunköprü'de görev yapmaktaydı.³⁹

Kara muharebeleri başlamadan önce, Anadolu sahilinde Müstahkem Mevki Komutanlığı emrinde Çanakkale Merkez Hastanesi ile Gelibolu'da şehir dışındaki kışla binalarında 3 ncü Kolordu tarafından kurulmuş 400 yataklı Gelibolu Hastanesinden ibaretti. 19 ncü Tümen'in Seyyar Hastanesi Kilitbahir'de, 9 ncü Tümen'in Seyyar Hastanesi de Anadolu yakasında Sarıçalı'da büyükçe bir revir vazifesi görmek üzere yarı aktif bir halde (adi hastalıklara mahsus olarak) bulunuyordu.⁴⁰

Kızılay'dan 200 yataklı mükemmel donanımlı bir hastane olarak Gelibolu'daki Fransız Hastanesi takviye edilmiş, bütün personeliyle Gelibolu'ya intikal ettirilmiş bulunan Bandırma Hastanesi'nin yerine Doktor Yüzbaşı Niyazi İsmet ve İskele Komutanı Binbaşı Ali Bey'in yardımı ve halktan temin edilen malzeme ile 200 yataklı bir hastane açılmıştı.⁴¹

Kara muharebeleri başlamadan önce, bölgeyi savunacak olan 5 nci Ordu Komutanı Liman von Sanders de 26 Mart 1915'te Gelibolu'ya gelmiş, karargah, Gelibolu'da kurulmuştur. Ordu'nun Sıhhiye Reisi Yarbey Doktor Mustafa Talat Bey ve Alman Islahat Heyeti Sağlık Müşaviri Yarbey Prof.

³⁶ Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi Özetlenmiş Tarihi*, s.236.

³⁷ *A.g.e.*, s.235.

³⁸ M. Orhan Kızıldemir, *Şirket-i Hayriye İdaresi*, İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası Yayınları, t.y., s.147-148.

³⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi 9 ncü Cilt Türk Hava Harekati*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1969, s. 55,

⁴⁰ Niyazi İsmet Gözcü, "Umumi Harpte Çanakkale Müdafası Esnasında Türk Ordusu Sıhhi Hizmetleri", *Askeri Sıhhiye Mecmuası*, S. 23, Temmuz İstanbul 1938, s. 77.

⁴¹ ATASE Arşivi, BDH, Kls. 2422, Dos. 45, F, 4; Özbay, *a.g. e.*, s.230.

Dr. Mayer⁴² de Sahra Sıhhiye Genel Müfettiş Vekili Titri ile Ordu karargahında Ordu Sıhhiye Reisine refakat etmektedir.⁴³

5 nci Ordunun Menzil Müfettişliği de karargahını Gelibolu'da kurarak kendi emrine verilen kıta ve araçları Ordu'ya menzil sahası olarak tahsis edilen Uzunköprü-Keşan-Gelibolu hattı ile Biga-Lapseki-Çanakkale ve Ezine-Balıkesir hatları sahalarına iş görecektir şekilde yerleştiriyordu.⁴⁴

Rumeli yakasındaki Gelibolu – Bolayır – Keşan – Uzunköprü şosesi ile Bolayır –Eksamil – Şarköy ve Keşan-Hayrabolu-Tekirdağ yolları ise, işe yarayacak durumdaydı⁴⁵

25-30 Nisan 1915 günleri sağlık hizmetleri ile daha ziyade tümen sıhhiye bölüklerinin ve kıta teskerecilerinin yaralıları toplayıp bütün araçlardan istifade ederek Ağaderesi ve Akbaş istikametlerinde açılan 9 ncu ve 19 ncu Tümen seyyar hastanelerine ve Anadolu yakasında da Çanakkale Merkez Hastanesine sevk edilmesi şeklinde idi.⁴⁶

Buralarda toplanan yaralıların gerekli tedavileri için her tedbirin alınması sağlanmış; nakledilmesi imkanı her fırsat ve araçtan yararlanılarak (İstanbul'dan ihtiyat kuvvetleri ve levazım getiren gemiler dahil) geri menzil ve vatan hastanelerine sürekli şekilde gönderilmişlerdir. Geriye nakil esnasında Gelibolu'da geçici olarak Ordu Baştabip Muavini ve Ordu Karargah Tabiplerinden oluşan bir Sıhhi Yardım Heyetine kontrol ettirerek yaralıların tedaviye ihtiyaç olanlarına gerekli olan tedavi yapılmış geriye nakledilemeyecek derecede acil tedaviye ihtiyaç duyulanlar gemiden alınarak Gelibolu'daki iki hastaneye sevkleri yapılmıştır.⁴⁷

⁴² Gözcü, *a. g.m.*, s. 90; Makalesinde Gözcü, “Prof. Mayer tahminen Haziran 1915 sonunda 5 nci Ordu komutanı tarafından Almanya'ya iade edilmiştir. Ordu sağlık işlerine bu zatın hizmetinden başka yabancı bir emek karışmadığını bilhassa zikre muhtaç görürüm.” şeklinde ortaya koyduğu görüşü gerçeği yansıtmaktan uzaktır.

⁴³ Gözcü, *a. g.m.*, s. 79; Özbay, *a.g. e.*, s.230.

⁴⁴ Özbay, *a.g. e.*, s.230.

⁴⁵ ATASE Arşivi, BDH 2, Kls. 2480, Dos. 397, F. 3; Gözcü, *a., g.,m.*, s. 80; Özbay, *a.g.e.*, s.231.

⁴⁶ ATASE Arşivi, BDH 3, Kls. 86, Dos. H-1, F. 34-2.

⁴⁷ Gözcü, *a.g.m.*, s. 81-82; Özbay, *a.g. e.*, s.231.

5'inci Ordu Komutanlığı Sağlık Başkanlığın Ordu Komutanlığına sunduğu raporunda Mayıs ayı toplam yatak sayısı 5050'dir. Dağılımı ise şöyledir:⁴⁸

Hastane	Yatak Sayısı
Tekirdağ hastanelerinde	1450 yatak
Şarköy hastanesinde	400 yatak
Gelibolu hastanesinde	150 yatak
Lapseki hastanesinde	300 yatak
Ezine hastanesinde	500 yatak
Dümrek hastanesinde	450 yatak
Biga hastanesinde	1300 yatak
Dimetoka Köyü hastanesinde/Biga	500 yatak

Daha önce Gelibolu Askeri Hastanesi 250 yataktan 1000 yatağa çıkarılmış ve ayrıca Fransız mektebinde 200 yataklı bir Kızılay hastanesiyle 150 yataklı bir harp hastanesi açılmıştı. Bunlar Gelibolu merkezinin bombardımanı üzerine bir kısmıyla Lapseki'ye ve büyük kısmıyla da Tekirdağ'a taşındı. Geriye kalan 150 yataklı kısım 4 Mayıs'taki durumdadır ve acil vakalar için bırakılmıştır.⁴⁹

Ateşli hummanın ortaya çıkması üzerine orduya ikmal erlerinin geldiği Uzunköprü-Keşan- Gelibolu menzil yolu üzerinde Keşan'da üç seyyar etüv ile bir menzil temizleme istasyonu açılarak orduya girecek yeni erler temizlenilmeye başlandı. Bu temizlikten sonra askerler yolda bir hafta kadar köylerle temas ettikleri halde bölgenin boşaltılmasına kadar önemli bir tifüs salgını görülmedi. Ateşli humma da çok sınırlı halde kaldı.⁵⁰

Gelibolu'daki Kızılay Hastanesi de -Gelibolu sürekli bombardımana uğradığından dolayı- Şarköy'e nakledildiği gibi kışlalarda açılan geçici hastane de Kolordu tarafından Tekirdağ'a nakledilmiştir.⁵¹

Mayıs ayı başında her ihtimale karşı Adapazarı civarında 2000 yataklı grubunun açılması Kızılay'dan istenmiş⁵², bir gemi kaptanının aldığı emri yanlış anlaması üzerine yaralıları Erdek'e getirmesinden dolayı meydana gelen bu zorunluluk üzerine orada bulunan doktorlar ve halkın yardımıyla, gönderilen bir baştabip nezaretinde 400 yataklı Erdek Menzil Hastanesi de açılıvermiştir.⁵³

⁴⁸ ATASE Arşivi, BDH 3, Kls. 3474, Dos. H-9, F. 3- 14 ve 3-22.

⁴⁹ Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap*, s.432-433.

⁵⁰ *A.g.m.*, s. 89.

⁵¹ Gözcü, *a.g.m.*, s. 83; Özbay, *a.g.e.*, s.231-232, Biga'daki 500 yataklı iki Menzil Hastanesinden birisinin Başhekimi Doktor Binbaşı İhsan (Tepegöz) Bey idi.

⁵² Özbay, *a.g. e.*, s.232.

⁵³ Gözcü, *a. g.m.*, s. 80.

Akın akın gelen yaralıların bakımı için İstanbul hastanelerinde çalıştırılmakta olan Tıbbiye öğrencileri Nisan 1915'te Reşit Paşa Vapuru'na bindirilen Sungurlu Taburu ile Çanakkale'ye ve oradan Gayret-i Vataniye muhribi himayesinde Gelibolu'ya getirilmiş, hastanelere dağıtılmışlardır.⁵⁴

Kuzey bölgedeki 6 Ağustos 1915 itibarıyla başlayan ve 27 Ağustos 1915'e kadar devam eden muharebeler esnasında günden güne hasta, yaralı sayısı giderek çoğalıp bazı salgın hastalıklar orduyu yıpratmaya başladı. Bunun üzerine başlangıçta sürekli aşırı bombardımanlar sebebiyle tahliye edilen Gelibolu Hastanesi çadırlar ve barakalarla takviye edilerek kışla yakınlarında 1700 yataklı olarak açılmıştır. Yeniden ordu emrine verilen 150 yataklı bir menzil hastanesi de Galata Köyü yakınlarındaki Bayır köyünde hizmete başlamıştır.⁵⁵

5'inci Ordunun sağlık kuruluşları, savaşların şiddetlenmesiyle paralel olarak gittikçe takviye edilmiş ve 6 Temmuz 1915 günü aşağıdaki cetvelde gösterilen yatak mevcuduna ulaşılmıştır.⁵⁶

Hastanelerin isimleri	Yer	Yatak	Mevcut
1 No.lu Menzil Hst.	Biga	500	850
2 No.lu Menzil Hst.	Biga	500	1000
3 No.lu Menzil Hst.	Dimatoka/Biga	500	650
Karabiga Hst.	Karabiga	0	150
3 ve 4 No.lu Kızılay Hst.	Lapseki	150	850
1 No.lu Kızılay Hst	Dümrek	150	200
2 No.lu Kızılay Hst.	Çardak	150	750
5 No.lu Kızılay Hst.	Şarköy	150	350
6 No.lu Kızılay Hst.	Şarköy	200	300
Salgın Hastanesi	Galata	0	200
Mürefte Hastanesi	Mürefte	0	280
Gelibolu Merkez Hst.	Tekirdağ	750	1400
Erdek Hastanesi	Erdek	0	500
Keşan Hastanesi	Keşan	0	150
Uzunköprü Hastanesi	Uzunköprü	0	50
16 Adet Hastane		3.800	8.680
1No.lu Menzil Nekahethane	Biga	0	200
3No.lu Menzil Nekahethane	Dimatoka/Biga	0	400
Tekirdağ Mrk Hst. Nekahethanesi	Tekirdağ	0	300
3 Adet Nekahethane	Toplam	0	900

⁵⁴ Özbay, *a.g. e.*, s.232.

⁵⁵ Aynı yer.

⁵⁶ ATASE Arşivi, BDH 1, Kls. 1138, Dos. 27, F. 2-8.

Temmuz ve Ağustos aylarında Akbaş ve Ağaderesi Sevkıyat Hastaneleri vasıtasıyla vatan ve menzil hastanelerine yollanan yaralı, hasta ve hava değişimi adedi şöyledir: (Bu rakama yarımada'daki Bayırköy, Galataköy, ve Gelibolu Hasta-nelerine yapılan sevkıyat dahil değildir.)⁵⁷

Yaralı gazileri nakledildikleri şehirlerdeki hastanelerde yerel yetkililer ve bölge halkı tarafından ziyaret edip hediyeler verdikleri haberleri, Çanakkale Savaşının halk için ne kadar önem taşıdığına kanıttır.⁵⁸ Pek çok yetkili ve gönüllü gibi Enver Paşa'da Gelibolu'da yaralanıp İstanbul'da Gümüşsuyu ve Gülhane'de tedavi altında olan askerleri ziyaret etmiş ve madalyalar vermiştir.

İlk günlerde sağlık personeli yetersizliğinden şikayet edilmiş ise de bu konu kısa bir süre içinde çözümlenmiş. Sağlık malzemesi de sefer kadrolara göre tamdı. Tekirdağ, Şarköy, Gelibolu, Lapseki, Ezine, Dümrek, Biga ve Dimetoka köyü hastanelerinde toplam olarak 5000'den fazla yatak mevcuttu. Bu sabit hastanelerden başka ordu, kolordu ve tümen seyyar hastaneleri de açılmıştı. Bunların toplu olarak bulunduğu yerler Soğanlıdere, Kocadere ve Akbaş iskelesi aynı zamanda "Yaralı Aktarma Merkezi" olarak çalışıyor, gemiler boş dönerken buradan yaralıları alıp sabit yurt içi hastanelerine taşıyorlardı.⁵⁹

Bombardıman

5 nci Ordu Komutanlığının 30 Nisan 1915'te Başkomutanlık karargahına ivedi kaydı ile çektiği şifrede şöyle deniliyordu: "Gelibolu'ya uçaktan bomba atılmış, bir er şehit, bir kadın ölü ve bir kadın ağır yaralıdır."⁶⁰

İngiliz Agamemnon muharebe gemisiyle Monica adlı balon gemisi Saros körfezine giderek balon gözetlemesiyle Gelibolu ilçe merkezini bombardımana tutmuştur. Bombardımanda Ordu Karargahı da yalın patlamalar ve parça isabetine uğramış ise de, can kaybı olmamıştır. İlçede bir cami yanmış, bir han ve bazı evler yıkılmış, halktan ve küçük çocuklardan bir kısmı da yaralanmıştır.⁶¹

⁵⁷ Gözcü, a., g., m., s. 88; Özbay, a.g. e., s.235.

⁵⁸ *Ahenk*, 20 Mayıs 1915.

⁵⁹ Gözcü, a., g., m., s. 88; Özbay, a.g. e., s.235.

⁶⁰ Harp Tarihi Dairesi Arşivi, 1/13, Dosya 1, Göz 19, Dolap 107; Liman von Sanders'in Başkumandanlığa çektiği şifre'den naklen Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi, IX. C. Türk Hava Harekatı*, Ankara 1969, s.42-43.

⁶¹ Genelkurmay *Çanakkale Cephesi II nci Kitap*, s.360-361

25 Haziran günü öğleden önce bir düşman uçağı Gelibolu kasabasına üç bomba atmışsa da bir zararı dokunmamıştır.⁶²

6 Ekim 1915 Çarşamba günü akşam üzeri beş düşman uçağı Gelibolu Osmanlı mezarlığının arkasındaki evlere bomba attığından üç ev hasar görmüştür.⁶³

Bir düşman monitörü aşırma atışı ile Gelibolu'yu bombardımana girişmiş ise de bataryalarımız karşılık vermiş ve bir mermi monitöre isabet etmesiyle monitör uzaklaşmıştır.⁶⁴

1 Aralık 1915'te bir düşman uçağı Gelibolu kasabasına üç bomba atmıştır.⁶⁵

Gelibolu kasabasını rahatlıkla bombardıman etmişlerdir. İngiliz gemileri yine hastanelere saldırmıştır. 500 yataklı Gelibolu Hastanesi bir tepenin üstündedir ve bütün yataklar dolu ve çoğunda iki kişi yatmaktadır.

Haberleşme Ağı

Gelibolu, Eceabat, Biga, Lapseki, Çanakkale, Ezine, Tavaklı, Ayvacık, Bayramiç, Küçükkuyu, Papazlı, Pazarköy, Karabiga'da Posta ve Telgraf Nezaretinin gene telgrafhaneleri vardı. Bunlar Posta ve Telgraf Nezaretinin Nara-Bigalı arasındaki üç denizaltı kablosuyla bağlanmıştı. Ayrıca Gökçeada ve Bozcaada ile haberleşmeyi sağlayan İngiliz Stren Şirketi'nin denizaltı kablosu vardı.⁶⁶

Sonuç

Savaş bölgelerine yakın meskun mahaller, savaşın her oluşumundan etkilemiştir. Çanakkale cephesi açısından da Gelibolu kasabası, -cepheye çok yakın olması hasebiyle- savaşın her yükünü çekmiş, sakini ile beraber pek çok kara günler yaşamıştır.

Deneme niteliğindeki bu çalışmayla, kasabanın etrafında savaş devam ederken, kuşbakışı olarak Gelibolu'da neler yaşandığı aktarılmaya çalışılmıştır.

⁶² BOA, HR. MA, 1134/52, 8 Temmuz 1915.

⁶³ Aynı yer.

⁶⁴ *Tanin*, 7 Ekim 1915

⁶⁵ *Tanin*, 2 Aralık 1915.

⁶⁶ Genelkurmay, *Çanakkale Cephesi 1 nci Kitap*, s. 24.

Lojistik destek birliklerinin faaliyetleri; birlik intikalleri; sağlık hizmetleri ve hastaneler; lojistik hizmetlerden ve kahraman Türk komutan ve asker ve halkın fedakarlıklarından bahsedilmeye çalışılmıştır.

Düşman bombardımanının başlarında Tekirdağ' da bulunan 3 üncü Kolordu, daha sonra Gelibolu'ya alınarak Çanakkale Boğaz'ı bölgesinin karadan yapılabilecek çıkarmalara karşı savunulmasıyla görevlendirilmiştir. Karargah, Gelibolu'dadır. Komutanı da General Esat Paşa'dır.

5 nci ve 7 nci Tümenler de, Gelibolu berzahı/dar geçidi kesiminde konuşlanmıştır.

Mareşal Liman von Sanders, 5 nci Ordu Komutanlığına atanmış ve Gelibolu'daki Fransız Konsolosluk binası karargah ve makam olarak tahsis edilmiştir. Göreve başlamak üzere 26 Mart'ta Gelibolu'ya gelen Mareşal, aynı gün Bolayır'a hareket etmiştir. Gerek bu hareketi, gerekse gelişinin ilk haftasından itibaren bölgede aldığı ve almayı düşündüğü düzenlemeler, Onun, büyük ölçüdeki İngiliz çıkarmalarının, Saros Körfezi'yle Anadolu kıyılarından beklediğini kanıtlamıştır. Artık Ordu karargahı ve bağlıları, Gelibolu'dadır.

1 nci Ordu Komutanı *Golç Paşa*, karargahını Gelibolu'da kurdu.

19 ncu Tümen Bandozu, Gelibolu'dadır.

2 nci Hafif Erzak Kolu, 3 ncü Hafif Erzak Kolu, 2 nci Ağır Erzak Kolu, 3 ncü Ağır Erzak Kolu, cephane deposu, Seyyar Hastane, 3. Kolordu'nun ambar ve imalathanelerinin bir bölümü Gelibolu'dadır.

5 nci Ordu'nun gereksiniminin karşılanabilmesi için 27 Mart 1915 tarihinde Gelibolu'da 5 nci Ordu Menzil Müfettişliği kurulmuştur.

Birlikler bazen gemilerle Gelibolu'ya; çoğu zaman İstanbul'dan Edirne'ye, Edirne'den Uzunköprü'ye demiryolu ile Uzunköprü'den de Gelibolu üzerinden cepheye yürüyüş kolunda intikal etmişlerdir.

Gelibolu'da gerektiğinde gemilerle gelen birliklerin sıcak yemek alabilmeleri için bir iaşe merkezi kurulmuştur.

Tekirdağ, Karabiga ve Gelibolu'daki un fabrikaları da faaliyette olduklarından yiyecek ikmalinde büyük bir zorluk çekilmiyordu.

Menzil ambarlarından birisi, Gelibolu'dadır.

14 ncü Kolordunun da Şarköy ve Gelibolu üzerinden iaşe edilmesi Levazım Dairesince uygun görülmüştür.

5 nci Ordu için Uzunköprü-Gelibolu arasında çalışan cephanе menzil hattının daha önce olduğu şekilde faaliyete devam etmesi ve bu amaç için verilen kolların başka bir hizmete verilmemesi uygun görülmüştü.

Harbiye Nezareti, 5 nci Ordu'nun Mayıs ayındaki ihtiyacı olan 211 ton etin temini hakkında 3 Mayıs'ta Gelibolu Mutasarrıflığı'na gerekli emri daha önce bildirmişti. Gelibolu'dan gelen cevapla da bu miktarın karşılanabileceği, ancak Haziran ayı için başka bir yardımın beklenmemesi gerektiği kaydedilmişti. Burası gerekçe olarak da Gelibolu'daki gayrimüslimlerin savaş dolayısıyla başka yerlere nakledilmesinden dolayı nüfusun iyice azalmış olduğu belirtilmişti. Edirne vilayetinin diğer kaza ve köylerinde ise el koyma (vaz-ı yed) işlemleri tamamlanmamış olmasına rağmen koç, koyun, keçi, kuzu, oğlak olarak Tekalif-i Harbiye suretiyle 10.000 baş hayvan tedarik edilmiştir.

Geriye nakil esnasında Gelibolu'da geçici olarak Ordu Baştabip Muavini ve Ordu Karargah Tabiplerinden oluşan bir Sıhhi Yardım Heyetine kontrol ettirerek yaralıların tedaviye ihtiyaç olanlarına gerekli olan tedavi yapılmış geriye nakledilemeyecek derecede acil tedaviye ihtiyaç duyulanlar gemiden alınarak Gelibolu'daki iki hastaneye sevkleri yapılmıştır.

Daha önce Gelibolu Askeri Hastanesi 250 yataktan 1000 yatağa çıkarılmış ve ayrıca Fransız mektebinde 200 yataklı bir Kızılai hastanesiyle 150 yataklı bir harp hastanesi açılmıştı. Bunlar Gelibolu merkezinin bombardımanı üzerine bir kısmıyla Lapseki'ye ve büyük kısmıyla da Tekirdağ'a taşındı. Geriye kalan 150 yataklı kısım 4 Mayıs'taki durumdadır ve acil vakalar için bırakılmıştır.

Akın akın gelen yaralıların bakımı için İstanbul hastanelerinde çalıştırılmakta olan Tıbbiye öğrencileri Nisan 1915'te Reşit Paşa Vapuru'na bindirilen Sungurlu Taburu ile Çanakkale'ye ve oradan Gayret-i Vataniye muhribi himayesinde Gelibolu'ya getirilmiş, hastanelere dağıtılmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

- ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-5, F. 1/18
ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-5
ATASE Arşivi, No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-6
ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-14, F. 10-5
ATASE Arşivi, No. 6/9040, Kls. 4798, Dos. H-4, F. 1-136
ATASE Arşivi, No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-16, F. 2-25
ATASE Arşivi, No: 1/65, Kls. 1964, Dos. 305, F. 1-19
ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3964, Dos. H-10, F. 1-16
ATASE Arşivi, No. 5/2453, Kls. 3864, Dos. H-12, F. 1-13, 1-17,1-18

ATASE Arşivi, No. 6/8903, Kls. 4836, Dos. H-10, F. 1-66
ATASE Arşivi, No: 1/65, Kls. 1964, Dos. 305, F. 1-25
ATASE Arşivi, No: 1/65, Kls. 1964, Dos. 305, F. 1-16
ATASE Arşivi, No: 1/6, Kls. 1129, Dos. 27, F. 2
ATASE Arşivi, No: 1/65, Kls. 1880, Dos. 31, F. 1-20, 23
ATASE Arşivi, No: 1/1, Kls. 24, Dos. 117, F. 25-5
ATASE Arşivi, No: 1/5, Kls. 1067, Dos. 90, F. 33-8
ATASE Arşivi, No 1/6, Kls 1200, Dos. 294, F. 1-75
ATASE Arşivi, BDH, Kls. 2422, Dos. 45, F. 4
ATASE Arşivi, BDH 2, Kls. 2480, Dos. 397, F. 3
ATASE Arşivi, BDH 3, Kls. 86, Dos. H-1, F. 34-2
ATASE Arşivi, BDH 3, Kls. 3474, Dos. H-9, F. 3- 14 ve 3-22
ATASE Arşivi, BDH 1, Kls. 1138, Dos. 27, F. 2-8
ATASE Arşivi, No 1/6, Kls 1200, Dos. 292, F. 2
ATASE Arşivi, No 1/6, Kls 1169, Dos. 179, F. 29
ATASE Arşivi, No 1/6, Kls 1200, Dos. 292, F. 1-124
BOA, MV, 197/111.
BOA, HR. MA, 1125/44
BOA, HR. SYS, 2323/1
BOA, HR. MA, 1125/44
BOA, HR.SYS, 2109/11

Ahenk, 20 Mayıs 1915.

Aziz Kaylan, *Çanakkale İçinde Vurdular Beni*, Tercüman 1001 Temel Eser Yay., İstanbul 1984.

Çanakkale Boğaz Komutanlığı, *Çanakkale Deniz Savaşları 1915*, İstanbul 2004.

Deniz Mayınları Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey, (Günümüz Türkçe'sine Aktaran: Dr. Ahmet Esenkaya) *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922)*, İzmir 2004.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt 3 ncü Kitap Çanakkale Cephesi Harekatı (Haziran 1915-Ocak 1915)*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1980.

Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915)*, Ankara 1993.

Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı 1 nci, 2 nci, ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi İdari ve Lojistik "X nci Cilt"*, Ankara 1980.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınlar, *Birinci Dünya Harbi IX ncu Cilt Türk Hava Harekatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1969.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt Çanakkale Cephesi 2 nci Kitap Amfibi Harekat*, Ankara 1978.

Limán von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, İstanbul 1921.

M. Orhan Kızıldemir, *Şirket-i Hayriye İdaresi*, Türkiye Denizciler Sendikası Yayınları, İstanbul t.y.,

Muhammet Erat, “Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İaşe Problemi”
*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma
Merkezi, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 1, Çanakkale, 2003.

Mustafa Öztürk, “Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İkmal ve İaşe Durumu”,
Askeri Tarih Bülteni, Yıl:12, Şubat 1987, S. 22, Ankara 1987.

Münim Mustafa, *Cepheden Cepheye 1914-1918 İhtiyat Zabiti Bulduğum Sırada
Cihan Harbinde Kanal Ve Çanakkale Cephesine Ait Hatıralarım*, İstanbul 1940.

Niyazi İsmet Gözcü, "Umumi Harpte Çanakkale Müdafaası Esnasında Türk Ordusu
Sihhi Hizmetleri", *Askeri Sıhhiye Mecmuası*, S. 23, Temmuz İstanbul 1938.
Tanin, 7 Ekim 1915.
Tanin, 2 Aralık 1915.

Veli Yılmaz, *İnci Dünya Harbi'nde Türk –Alman İttifakı ve Askeri Tarihi*, İstanbul
1993.

